

*Збаразька централізована бібліотечна система
Методично-бібліографічний відділ*



Серія: «Визначні люди нашого краю»

Клим Савур: легендарний командувач УПА



105 років від дня народження Дмитра Клячківського

Інформаційна довідка

Збараж-2016

Матеріал підготувала: Л. Буряк, методист ЦБС;
Редактор: Т. Кульпа, зав. методично-бібліографічного відділу;
Комп'ютерний набір: Л. Буряк;
Відповідальна за випуск: О. Бойко, директор ЦБС

Це один із видатних військових керівників УПА, який довів, що талант військовий є у багатьох слов'ян. Він зробив багато для того, щоб УПА сьогодні вважалася взірцем для молодого покоління.

Інформаційна довідка адресована бібліотекарям публічних та шкільних бібліотек, клубним працівникам, вчителям, студентам та учням.

Дмитро (Роман) Семенович Клячківський народився у місті Збаражі Тернопільської області. Син бідних селян, за іншими даними - син банківського клерка. Закінчив Українську Станіславівську гімназію (1932) і торгові курси у Львові (1933), студент юридичного факультету Львівського університету, член ОУН, служив у польській армії (1934—1935). Працював у «Народній торгівлі» у Станіславові в 1934 році.

У жовтні 1937 р. був заарештований польською поліцією, деякий час перебував в ув'язненні. Згодом член Управи спортової організації «Сокіл» у Збаражі у 1938 році.

Репресії в Західній Україні після вересня 1939 року спонукали до розширення бази націоналістичного підпілля, яке протистояло чекістам. Репресії НКВД були скеровані насамперед проти «соціально ворожих елементів» з числа заможних верств населення та учасників національно-політичних об'єднань (у вересні-грудні 1939-го до судів передали 10,2 тисячі справ).

В цей період Клячківський був обласним провідником «Юнацтва» ОУН Станіславівщини (1939-1941), де займався організаційною роботою серед молоді під псевдом «Блонд».

Був заарештований енкаведистами 10 вересня 1940 в Долині, але його не змусили визнати причетність до ОУН і здати інформацію про інших учасників підпілля.

А в січні 1941 у Львові відбувся «Процес 59-ти». За констатацією чекістів:

«Більшість засуджених, як на попередньому, так і на судовому слідстві визнавали себе винними і не каюлися, навпаки, заявляли в суді, що вони були і залишаються непримиренними ворогами советської влади. І в подальшому, якщо буде така можливість, за будь-яких умов вестимуть боротьбу проти советської влади».

19 осіб засудили до вищої міри покарання, 34 осіб - до 10 років ув'язнення, 14 осіб - до різних строків позбавлення волі. Клячківський був засуджений до смертної кари, яка була замінена на 10 років тюремного ув'язнення. На початку липня 1941 року він зумів втекти з Бердичівської тюрми.

Керівництво ОУН Степана Бандери спочатку відкидало можливість створення власних мілітарних структур, засуджувало «партизанку» як спосіб діяльності і вважало, що необхідно чекати на обопільне виснаження Німеччини та СРСР.

Наприкінці вересня — на початку жовтня 1941 біля Львова відбулася I-ша Конференція керівників ОУН(б), в якій узяло участь близько 15 провідників організації, включаючи шефа СБ Миколу Арсенича. На ній було вирішено перевести більшу частину кадрів до підпілля, не вступати у відкритий конфлікт із нацистами для збереження сил та подальшої політичної боротьби за самостійну Українську державу, створювати легальну мережу в адміністративних, громадських та культурно-освітніх установах, розгортати антигітлерівську та антисоветську пропаганду, готувати військові кадри та вести збір зброї.

Але у квітні 1942 року на II-й Конференції ОУН(б) під Львовом, було прийнято рішення про створення власних «військових сил». За вказівкою проводу ОУН(Б) почали формуватися «групи самооборони» (боївки) за схемою: «кущ» (3 села, 15-45 учасників) - повітова сотня-курінь (3-4 сотні). До середини літа на Волині боївки нараховували до 600 озброєних учасників.

На початку 1944 року волинська земля здригалась від частих розривів снарядів та бомб. Один окупант відходив, а інший – червоний, наповзав на територію Західної України. Українські повстанці в лісах формували нові загони, щоб дати



відсіч ворогові. На чолі повстанців і далі залишався їх незмінний командир Д. Клячківський-«Клим Савур». Та нишпорки радянських спецслужб лізли зі шкіри, щоб визначити місце його перебування. Довгий час керівництво НКВД та НКГБ у Москві та Києві не мало інформації про цього видатного повстанського командира.

Інформацію про те, хто насправді є «Климом Савуром», Москва отримала випадково у червні 1944 року від М. Ходаковського-«Шведа», який працював на посаді господарчого референта у командира «Енея». Його затримали 1 червня співробітники «Смершу» на території Збарзького району Тернопільської області як підозрілу особу, що не має документів. Протягом червня Ходаковський розповів слідчому про свою діяльність в ОУН на Волині та назвав відомих йому керівників. Зокрема, на допиті 24 червня він повідомив, що у середині лютого 1944 року він та командир куреня УПА І. Климишин-«Крук» разом з повстанцем, на псевдонім «Ранок» були у Збаражі, де зустрілися з місцевим господарчим В. Добротвором-«Пугачем». У його помешканні Ходаковський передивлявся альбом фотографій і на одній з них упізнав «Клима Савура». Його також ідентифікували «Крук» та «Ранок». «Коли я показав фото Добротвору і запитав: «Хто це такий?», то той відповів, що це місцевий мешканець, якого він знав як діяча спортивного товариства «Сокіл», який на даний час займає якусь керівну посаду в УПА, але не назвав ні його

псевдонімів, ні прізвища». Ходаковський по пам'яті створив словесний портрет Дмитра Клячківського: «Клим Савур» має біля 30-35 років, вище середнього зросту, худий, блондин... тонкі риси обличчя, очі голубі. Одягнутий в чорний елегантний костюм».



***Клячківський Дмитро
(«Блондин», «Білаш», «Охрім»,
«Клим Савур», «Панас Мосур»,
«Омелян Кримський», «Ар`ян»)
(04.11.1911р. - 12.02.1945р.)***

26 червня 1944 року заступник начальника відділення «Смерш» майор Александров показав «Шведу» фотографію групи осіб. М. Ходаковський її роздивився і упевнено відповів, що на цій світлині другим від правого

краю є «командувач Української повстанчої армії «Клим Савур», він же провідник ОУН Північно-західних земель на псевдонім «Охрім»... З ним я зустрічався кілька разів, доповідав йому про проведену роботу та отримував від нього вказівки». Слідчий ще раз перепитав, чи на світлині дійсно «Клим Савур». На що Ходаковський знову ж відповів: «Так, підтверджую. Вказана особа є «Клим Савур». Крім того, могу повідомити, що він родом з містечка Збараж Тернопільської області».

Цього ж дня, перевіряючи покази Ходаковського, чекісти допитали заарештованого УНКГБ Тернопільської області В. Добротвора, жителя м. Збараж, у якого й вилучили кілька фото з Д.

Клячківським. Йому була показана та ж світлина, що й Ходаковському. Добротвор відповів, що на ній сфотографовано у групі осіб жителя міста Збараж Дмитра Клячківського, який у минулому був одним з керівників військової справи та фізичного виховання місцевого осередку спортивного товариства «Сокіл», навчався у Львові, служив у польській армії, походить з бідної родини і на даний час у передмісті Збаража «Гора» проживає його мати. Він вважав, що близькими знайомими Клячківського є: Болкутович Петро Петрович, який у часи німецької окупації працював директором «Народної торгівлі» і був членом правління Збараського спортивного товариства «Сокіл»; заарештований у березні 1944 р. Сергій Волошинський, колишній член правління цього спортивного товариства, за німців завідував складом солі у м. Збараж; Бучинська Ірина Олексіївна теж член правління «Сокола». На основі цих свідчень у місті Збараж по вул. Кірова, 18 (теперішня Чорновола) співробітниками радянських карально-репресивних органів було зафіксовано проживання матері «Клима Савура» - Клячківської Теклі Павлівни, 1885 року народження, яка працювала у власному господарстві. У її хаті були розквартировані військовослужбовці тилових підрозділів 60 армії. Спільно з нею проживала її рідна сестра Марія Павлівна Прашко, 1882 року народження. Її син Іван Прашко, 1914 року народження, був родичем і близьким другом Дмитра Клячківського, але на той час перебував у Італії, навчаючись у Римі. Тоді ж вперше було проведено бесіду з матір'ю Дмитра. Вона повідомила окремі біографічні дані свого сина. Вказала, що той закінчив 5 класів гімназії у Збаражі та один рік навчався на торговельних курсах у Львові. Потім працював в українській кооперації Збаража та одночасно був викладачем військової підготовки у спортивному

товаристві «Сокіл». 1938 року по лінії кооперації був переведений у м. Станіслав, де його заарештовували поляки і певний час утримували у місцевій в'язниці. Згодом він був звільнений. Отже, станом на липень 1944 року чекісти вже ідентифікували особу Дмитра Клячківського, встановили коло його близьких родичів та мали фото командувача УПА.



12 грудня 1944 року 2 управління НКГБ УРСР, проаналізувавши наявну на той час інформацію про керівництво ОУН(б), підготувало довідку про членів «Центрального Проводу ОУН», де зазначало, що член центрального проводу ОУН «Клим Савур», він же Клячківський Дмитро Семенович... неодноразово заарештовувався поляками за проведення націоналістичної роботи. У жовтні 1940 року заарештований УНКВС Львівської

області. На слідстві не зізнався, хоча був викритий на очних ставках. У січні 1941 року засуджений обласним судом до вищої міри покарання, яку замінено на 10 років ув'язнення. У червні 1941 року втік з в'язниці м. Бердичів. Мати – Клячківська Текля Петрівна і рідна тітка – Прашко Марія Петрівна проживають у містечку Збараж по вул. Кірова, буд. № 18. Дві рідні сестри знаходяться в Америці... У першій половині жовтня 1944 року Клячківський проводив нараду командного складу УПА у Мізоцькому районі Рівненської області і зупинявся на кілька днів у

селі Дермань, де зустрічався з референтом Українського Червоного Хреста (УЧХ) при Волинському крайовому проводі жінкою-лікарем «Медуною». Агент НКГБ дізналась зі слів «Медуни», що Клячківський серйозно хворий і та збирається дістати для нього у Львові необхідні ліки. Крім того, «Медуна» користується необмеженою довірою у «Клима Савура». Сам Клячківський - «Клим Савур» проходить по агентурній справі НКГБ УРСР під зашифрованою «Щур». Та повстанський командир на контакти з родиною та знайомими у 1944 році не виходив, тому жодної інформації про його місця перебування не отримано. Тому залишався шанс отримати про нього інформацію від когось з захоплених чи заарештованих керівників ОУН чи УПА.



Записи «Клима Савура»

Москва довго не могла вийти на слід невловимого командира повстанців «Клима Савура» та їм допоміг прикрий випадок. Наприкінці січня 1945 року, проводячи одну з операцій по ліквідації відділів УПА у Волинській області в районі села Яйно Камінь-Каширського району, бійці 3-го батальйону 169 полку ВВ НКВД в бою захопили сани на яких лежав хворий на тиф командир

«Кайдаш» він же «Рудий», уродженець с. Коршів Сенкевичівського району Волинської області Юрій Стельмашук. Сотня «Волі», яка супроводжувала командира, намагалась його відбити, але втративши 17 вояків, відступила. «Рудого» дещо підлікували і 8-9 лютого 1945 року вперше допитали. З захопленим командиром УПА забажав зустрітися сам нарком внутрішніх справ Тимофій Строкач. Невідомо, як поводив себе «Рудий» під час допитів і які підступні методи проти нього застосовувались, але слідчим вдалося вибити від нього важливу інформацію про місце перебування Головного командира УПА-Північ Дмитра Клячківського-«Клима Савура». Ось дуже вагомий уривок з його свідчень, виділений слідчим у тексті червоним олівцем:

«Запитання: – Коли ви останній раз зустрічалися з «Климом Савуром»?»

Відповідь: – Останній раз я з ним зустрічався 30 листопада 1944 року на Оржівських хуторах Клеванського району Рівненської області, де «Клим Савур» приймав мене у зв'язку з моїм затвердженням першим заступником «Дубового» і командувачем з'єднання груп УПА «Завихостом». З «Климом Савуром» я пробув майже добу. Спочатку він повів мене в одну хату, де ми з ним повечеряли, а потім ми з ним пішли в іншу хатину і там переночували на горищі. Увесь наступний день «Клим Савур» залишався там.

Запитання: – Де зараз знаходиться «Клим Савур»?»

Відповідь: – Виходячи з того, що «Клим Савур» домовився зі мною про зустріч на 30 січня 1945 р. на Оржівських хуторах Клеванського району Рівненської області, я вважаю, що до цього часу він зі своєю особистою охороною, яка складається з 2-3 добре

озброєних охоронців, повинен знаходитися на вказаних хуторах, де він має надійну посібницьку базу.

На відстані 1-1,5 км від «Клима Савура» постійно знаходиться ВОП, який його охороняє, під командуванням «Узбека» у складі 60-ти чоловік, озброєних ручними кулеметами, автоматами та гвинтівками.

Наскільки мені відомо, «Клим Савур» ніколи в підземних криївках не ховається, віддаючи перевагу перебуванню вдень у лісі, а вночі – на конспіративних квартирах, утримувачами яких є віддані йому особи з місцевих жителів. Зокрема я думаю, що однією з таких квартир є будинок заможної селянки Оржівських хуторів, чоловік і син якої, як мені розповів «Клим Савур», були активними учасниками УПА і загинули в 1943 році у боях з німцями. У цій хаті, як я розповів, 30-го листопада 1944 року я вечеряв з «Климом Савуром».

Прізвище та ім'я цієї жінки я не знаю, живе вона з дочкою років 16 і сімдесятирічною свекрухою. Її хата знаходиться в західній частині Оржівських хуторів, навпроти закинутого кам'яного складського приміщення, на відстані 100-120 метрів від нього. Хата ця має дві кімнати, дерев'яна, накрита солом'яною з правої сторони від вхідних дверей - одне вікно.

Вигляд кімнати, де ми вечеряли з «Климом Савуром», я добре запам'ятав: посередині стоїть накритий чистою білою скатертиною стіл, зліва біля вікна ручна швейна машина, поряд стоїть ваза з квітами, у лівому кутку звичайна одержна шафа, справа – металеве ліжко, на стіні висять кілька ікон і портрети Тараса Шевченка та Івана Франка.

Розташування вказаної хати я добре знаю і безпомилково можу її показати.

Друга хата, де я ночував з «Климом Савуром», знаходилася у південній частині Оржівських хуторів. Хата ця і по зовнішньому вигляду і по внутрішньому оздобленню значно бідніша від тієї хати, де я вечеряв з «Климом Савуром» раніше. Власником її є жінка років 30-32, низького зросту, повнувата, темна шатенка. Місце розташування цієї хати я теж можу показати».

Маючи такі детальні і достовірні свідчення одного з командирів УПА, Тимофій Строкач терміново наказує провести у Клеванському районі Рівненської області спецоперацію силами 20-ої і 24-ої стрілецьких бригад ВВ НКВД, залучивши Клеванські райвідділи НКВД, НКГБ. Він з особистою охороною виїжджає у Клевань, прихопивши «Рудого» з собою. У белетризованих спогадах Сторокача міститься інформація про те, що «Рудого» лікували у Рівному: «Лікарня в Ровно, куди помістили «Рудого» на лікування, була за наказом Строкача забезпечена чисельною охороною...». Коли розпочинали пошукову операцію, то легковик-«мерседес» зі Строкачем, його ад'ютантом, «Рудим» та лікаркою вирушив на Клевань. «Війська рухались з кінця ночі. Солдати йшли в лісі, маючи ліктьовий зв'язок з сусідами ліворуч і праворуч. Рудий страшенно хвилювався, навіть кілька разів втрачав свідомість, і воєнврач приводила його до тями. Приїхали на лісовий хутірець. «Оця хата! – сказав «Рудий». – Ні, не ця, поїхали далі...» Врешті-решт він знайшов ту хату, де зустрічався з «Климом Савуром».

10 лютого 1945 року 4-5 тисяч солдатів ВВ НКВД оточили район у центрі якого знаходились села Оржів, Грабів, Покоси, Суськ, Бронники. Червонопагонники традиційно утворили зовнішнє кільце і поступово почали його стискати, у середину були запуснені невеликі оперативно-військові групи, очолювані

місцевими співробітниками НКВД і НКГБ, які добре знали місцевість. Ці групи діяли пошуковим способом на основі орієнтовних даних про місце ймовірного перебування підпільників, або ж реалізовували конкретну інформацію, отриману від агентурної мережі з місцевих жителів.

Одна з таких пошукових груп у складі 40 солдатів 233-го окремого стрілецького батальйону з оперативником райвідділу НКДБ лейтенантом Шатяєвим зуміла вийти на слід групи «Клима Савура». Оперативне повідомлення від 13 лютого інформувало про хід операції:

«Перший день операції завершився знищенням групи ватажка «Узбека» чисельністю 22 чоловіки, як потім виявилось, це була особиста охорона «Клима Савура». Другий день пройшов також з невеликими результатами, а головної цілі операції досягнуто не було. Продовжуючи наполегливо і ретельно проводити пошуки 12.02 [1945] загоном 233 окремого стрілецького батальйону під командуванням начальника штабу батальйону старшого лейтенанта Хабібуліна в лісовому масиві, було виявлено погашене вогнище, що викликало у т. Хабібуліна підозру щодо наявності в цьому районі бандитів.

Загін, більш уважніше, продовжував пошуки. Був виявлений один слід... рухаючись по сліду загін помітив рух в чагарнику невідомих осіб. Тов. Хабібулін прийняв рішення оточити чагарник, для чого загін розбив на три групи і поставив завдання: діяти однією групою зліва, другою групою справа, а з третьою групою т. Хабібулін рухався прямо на виявлений чагарник.



При підході до чагарника група була обстріляна автоматичним вогнем, а дещо згодом було помічено троє невідомих, що втікали і на ходу відстрілювались. У результаті переслідування всі троє були вбиті. Як потім з'ясувалось, що серед вбитих був головнокомандуючий УПА «Клим Савур» і з ним дві невідомі особи. У вбитих виявлено 3 автомати, 5 магазинів до автоматів, 2 пістолети, 150

патронів, польова сумка з документами УПА і картами.

Таким чином, в результаті організованої, швидкої та несподівано проведеної операції і наполегливих пошуків був вбитий головнокомандуючий УПА «Клим Савур»... Сталось це все о 14 год. 30 хв».

Є ще кілька свідчень про обставини цього бою. Збереглися спогади лейтенанта Пуся, який стверджував, що сержант Данилейченко, обійшовши переслідуваних повстанців з флангу, прицільним вогнем вбив «Клима Савура». Охоронці ж загинули від пострілів сержанта Баронова і молодшого сержанта Соколова.

Після встановлення осіб загиблих, тіла 13 лютого було перевезено у Рівне, де була проведена судово-медична експертиза. Акт цієї експертизи містить детальну інформацію про причини смерті трьох повстанців. У ньому зазначено, що відповідно до характеру поранень, виявлених на тілі Дмитра Клячківського, смерть була спричинена пострілами з вогнепальної

зброї, здійсненими з відстані 20-25 метрів. Куля влучила у спину з правого боку, а вийшла з правого боку грудей (наскрізна рана грудної клітки).

Один з вбитих охоронців мав вік приблизно 30-32 роки, був невисокого зросту зі світло-каштановим волоссям і сіро-голубими очима, загинув від автоматної черги, яка влучила у ноги ззаду і призвела до больового шоку і великої втрати крові. Другий охоронець мав 19-20 років і загинув від вогнепальних поранень голови, завданих одночасно із різного роду зброї, але далі у документі зазначалось, що він загинув від двох автоматних куль, які влучили у чоло. Сьогодні вже відомі псевдоніми двох охоронців Д. Клячківського – це «Івась» та «Орлик».

Строкач упізнання тіл загиблих описує так: «Вранці посадили в «мерседес» «Рудого» і поїхали в управління НКВД. Відкрили двері гаража, де на підлозі лежало кілька тіл.

- Дивись, – сказав генерал.

- «Рудий» глянув і захитався.

- Це він! – і впав без свідомості. Коли отямився, то заплакав: - Ось і побачились ми, «Клим Савур»!..»



***Тіло «Клима Савура»,
роздягнули для обшуку***

Коли генерал Строкач запропонував виступити «Рудому» у пресі та на мітингах зі зверненнями до населення, той погодився. Швиденько зліплена

листівку з його підписом через кілька днів над лісами почали скидати літаки.

Цю інформацію про зрадницькі дії «Рудого» підтверджують записи у щоденнику командира «Дубового»: «Перша його поява з більшовиками була на Оржівських хуторах Клеванського району 12 лютого 1945 р., тоді як загинув славної пам'яті полковник «Клим Савур-Охрім». Він привів до тої жінки, де командир «Охрім» в місяці грудні 1944 р. мав з ним відправу. Кажуть люди, що пізнавав труп «Охріма»..., у супроводі більшовиків виступав на мітингах, читаючи промови, які написало НКВД». Від його ж імені була видана листівка – заклик з вміщеним фото убитого «Клима Савура» для деморалізації особового складу УПА та підпільної мережі ОУН. Доля Юрія Стельмашука, як і багатьох, хто пішов на співпрацю з карально-репресивними органами, закінчилась трагічно. Через півроку енкаведисти винесли вирок і розстріляли колишнього командира УПА.

Такий розвиток подій підтверджує лист одного з керівників ОУН на Волині «Шахтаря» до В. Кука за березень 1945 року: « від трьох тижнів більшовики поширюють листівки за підписом «Рудого» про смерть «Клима Савура». Може, Ви вже маєте які точні інформації про це. Я ще нічого конкретно не знаю (залучаю цю листівку). Її трактуємо поки що як провокацію, але є певні дані, що це є можливе: а) в цей час він там перебував, б) цілий лютий на Клеванщині йдуть великі акції, в) не вернулись до мене досі кур'єри, що пішли туди з «Мітлою». Другі, що теж пішли, недавно теж вернулись, не нав'язавшись». Крім того, автор листа повідомляє, що з регіоном, де перебуває Д. Клячківський, відсутній зв'язок. У іншому листі вже від 15 травня 1945 року це й же керівник інформує В. Кука про те, що зустрівся з кількома

керівниками ОУН на Волині і вони підтвердили, що Д. Клячківський - «Клим Савур» загинув.

Референт СБ М. Козак - «Чупринко», який тимчасово заступив на місце Д. Клячківського весною 1945 року, провів власне розслідування обставин загибелі командира УПА-Північ і встановив окремі обставини тих трагічних подій: «славної пам'яті провідник дав наказ другові Данилові дня 8.02.1945 прибути до нього і з ним він мав долучити до мене за Стиром в Луцькому районі. Данило на означене число до провідника не прибув. Дня 10.02.1945 р. провідник, не сконтактувавшись з Данилом, виїхав підводою з другом «Івасем» і другом «Орликом» з Оржівського хутора на північний схід в терен друга «Романа». Підводою з-під Гориня в Суську завернув і, переправившись човном, подався піхотою далше. Вночі з 10 на 11 лютого 1945 р. на хуторі Борівка Деражнянського району відшукував зв'язок до друга Далекого. Зв'язку не відшукав, а день 11.02.1945 р. перебував в Суському лісі. Дня 11 лютого 1945 р. після полудня більшовики прибули до Суська і заносилося на акцію в Суському лісі. Ввечері провідник



перейшов назад через Горинь і подався на Клеванщину. Між третьою і четвертою годиною над ранок 12.02.1945 р. в напрямі Оржева були дві довгих серії з кулемета та крісові стріли. До своєї квартири друг провідник, а також «Івась» та «Орлик» більше вже не прибули. По всіх даних виходить, що друг провідник згинув на

залізничному шляху Рівне-Клевань, який в ту ніч був обставлений заставами. Криївка сл. п. провідника не впала. «Рудий» справді був 12.02.1945 р. з більшовиками на Оржівському хуторі і заходив до хати, у якій одного разу мав зустріч з провідником. «Рудий» мав забандажовану голову і руки, а один більшовик помагав йому йти. Точніших вияснень в тій справі подати наразі не можемо...»



Рішенням Української Головної Визвольної Ради від 8 лютого 1946 року Дмитру Клячківському посмертно надано військове звання «полковник УПА» і нагороджено Золотим Хрестом бойової заслуги 1-го класу. Ще одне посмертне нагородження відбулося 11 жовтня 1952 року, коли за наказом Головного командира УПА і керівника проводу ОУН(б) В. Кука-«Леміша» полковника «Клима

Савура» відзначено Золотим Хрестом заслуги. Про відважного командира УПА місцеве населення та повстанці склали кілька пісень: «Гордою будь, земле Волині!» «Гей, бували хмари та бували бурі», «На землях Волині й Полісся».

Рекомендована література:

Свята й будні «зброярського» життя [Текст] : [про Клима Савура] // Літопис Української повстанської армії. Волинь і Полісся: німецька окупація = Litorys UPA. Volyn' and Polissa: german occupation : спомини учасн. з англ. резюме / за ред. Є. Штендери. – Торонто: Видавництво «Літопис УПА», 1984. – Т. 5. – С. 177-182.

Головний військовий штаб УПА [Текст] : [про Клима Савура] // Літопис Української повстанської армії. За Україну, за її волю = Litorys UPA. Volyn' and Polissa: german occupation : спогади з англ. резюме / за ред. Г. Петренко. – Торонто-Львів: Видавництво «Літопис УПА», 1997. – Т. 27. – С. 145-160.

Заячківський, О. Волонтер свободи [Текст] : [про Клима Савура] / О. Заячківський // Реабілітовані історією : кн. пам. Збараз. р-ну / гол. ред. Л. М. Кіт, наук. ред. Ж. Б. Гановська [та ін.]. – Тернопіль: Збруч, 2006. – С. 29-32. – (Серія «Реабілітовані історією»).

Заячківський, О. Волонтер свободи [Текст] : повість / О. Заячківський. – Збараж: Обрій, 2003. – 139 с.

Марчук, І. Командир УПА – «Північ» Дмитро Клячківський – «Клим Савур» [Текст] : на чолі Юнацтва ОУН / І. Марчук // Визвольний шлях : суспіл. – політ., наук. та літ. місяч. / Українська Видавнича Спілка; ред. Л. Йолкіна. – кн. 2. – Київ, 2005. – С. 88 - 105.

* * * *

Клячківський Дмитро Семенович [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Клячківський_Дмитро_Семенович,

вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 12. 10. 2016.

Клим Савур [Електронний ресурс] // Товариство учасників бойових дій «Спас – Україна». – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2005-2015. – Режим доступу: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/20>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 12. 10. 2016.

Марчук, І. Клим Савур: пастка для головнокомандувача [Електронний ресурс] / І. Марчук // На скрижалях. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], [2016]. – Режим доступу: https://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/03/blog-post_97.html, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 12. 10. 2016.